

УДК 330.341:316.422

Ю. Г. Журавель,
пошукувач, Тернопільський національний економічний університет

ПРІОРИТЕТИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Y. Zhuravel,
aspirant, Ternopil national economic university

STRUCTURAL MODERNIZATION PRIORITIES OF NATIONAL ECONOMY

Досліджено структуру галузей промисловості з позицій оцінки виробничої безпеки, рівня конкурентоспроможності. Визначені основні пріоритети модернізації, які полягають у взаємно передбачуваній зміні структури національної економіки, розбудові інституційного середовища та посиленні інноваційної активності.

The structure of industrial areas were analysed from production safety and competitiveness perspectives. Main modernization priorities were identified, which are linked to mutually predictable changes in the structure of national economy, development of institutional environment and strengthening the innovation activity.

Ключові слова: модернізація, структура економіки, додана вартість, інновації, виробнича безпека, інституційні зміни.

Key words: modernization, economy structure, added value, innovations, production safety, institutional changes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Орієнтир у світі на модернізацію найбільш предметно уособлює сутність сучасних реформ, місія яких полягає (за девізом 40-го Давоського форуму 2010 року) у "трьох П" — кардинальному переосмисленні, переплануванні, перебудові всіх сфер суспільного життя. Модернізацію як явище слід трактувати значно ширше, ніж інноваційну модель розвитку. Якщо інновації — це технологічний стрибок, здатний прискорити темпи розвитку і покращити позиції країни в індустріальному світі, то модернізація уособлює розбудову інституційних, економічних, інфраструктурних, науково-технічних, політичних, соціально-культурних засад для гармонійного розвитку. Оскільки модернізація є основою для формування базових інститутів, що формують каркас суспільства, на неї покладається місія перезавантаження, оздоровлення, прогресивних зрушень, якісних змін. Враховуючи таку багатовекторність, дослідження теоретичних та практичних аспектів модернізації є особливо актуальним.

Сьогодні українська економіка за своєю динамікою ще не досягла рівня 1990 року. За даними Національних рахунків, за результатами 2011 року випуск у ринкових цінах становив 89,7%, а ВВП 69% до рівня 1990 року. Навіть у вимірі до кризових параметрів випуск 2011 року становив 91,8%, а ВВП — 95,5% до обсягу 2007 року [15, с. 14]. Але завдання державної політики полягає в тому, щоб не тільки відновити вже досягнутий рівень, а здійснити якісні зміни в суспільстві. Тому в національній економіці мають бути задіяні кардинально нові механізми, що ґрунтуються на ідеології модернізації. Модернізаційна стратегія включає економічну, гуманітарну, соціальну, інституційну, науково-технічну, політичну. Економічна модернізація є основою для перебудови всіх систем суспільства. Структурно-технологічні зміни та дієві інститути мають стати базовими основами модернізації. Структурні зміни необхідні, як в цілому в економіці (між

видами економічної діяльності), так і в промисловому сегменті. Експерти зазначають, що модернізація завжди розпочинається тоді, коли необхідно провести прогресивні зміни в суспільстві, основними з яких, як засвідчило проведене нами дослідження, є зміна структури економіки, створення ефективної інституційної структури та розбудова оптимального інституційного середовища.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Модернізація українського суспільства визнана головною домінантою державної політики та ідеологією "нової хвилі" реформ. Модернізаційні цілі визначені в сфері розбудови нової сучасної економічно конкурентоспроможної держави, конституційних змін, адміністративної реформи, розвитку людського капіталу тощо [13; 18]. Такий всеохоплюючий підхід повністю відповідає сутності модернізації, яка трактується як синтез структурних, технологічних, інституційних змін, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності, соціальних стандартів, ефективності роботи інститутів. Це разом відповідає викликам осучаснення, що у перекладі з англійської означає "модернізація".

Модернізація як суспільний процес має тривалу історію і бере початок ще з XVI ст., досягнувши свого піку у XIX та XX сторіччях. Враховуючи значущість проблематики, теоретичні питання та механізми модернізації активно досліджуються зарубіжними та вітчизняними вченими. Значний внесок у розуміння сутності модернізації внесли М. Кондратьєв, С. Кузнець, В. Мітчел, О. Конт, Г. Спенсер, М. Вебер, Е. Дюркгейм, Г. Мюрдаль, У. Рос-тоу, Г. Кан, Д. Бел, Дж. Скотт, Дж.М. Кейнс, Дж. Робинсон, О. Білокрилова, Р. Гринберг, Р. Нуреев, В. Полтерович, Є. Ясин та інші вчені.

Модернізація при класичному підході розглядається в контексті розбудови індустріального суспільства. Неокласичний напрям як основа модернізації визначає

зміцнення приватної власності та демократії. Кейнсіанські концепції модернізації виходять із припущень, що для виходу із лещат бідності потрібний "великий поштовх", що передбачає структурні техніко-економічні зміни в основних галузях. Засновник інституціональної концепції модернізації Г. Мюрдаль розглядав модернізацію як підвищення ступеню задоволення основних потреб членів суспільства [12, с. 28—29].

В Україні теоретичні основи модернізації розробляються такими відомими вченими, як А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, П. Єщенко, В. Семиноженко, А. Чухно. Структура економіки, технологічні уклади та стан розвитку промислового сектора ґрунтовно досліджуються Ю. Кінзерським. Інституціональний та інноваційний аспект процесів модернізації дістали свого розвитку у роботах Ю. Бажала, З. Варналія, О. Лапко, Л. Федулової. Фінансово-кредитні механізми управління економікою та структурними змінами детально досліджують А. Даниленко, В. Зимовець, О. Терещенко, В. Федосов, Л. Шаблиста та інші.

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

За висновками вчених та експертів інноваційну модель розвитку сучасного суспільства не можливо впровадити без реальної модернізації. Водночас зміна структури економіки, створення ефективної інституційної структури та розбудова оптимального інституційного середовища, потребують розроблення відповідної стратегії, що комплексно узгоджує дії всіх органів і ґрунтується на неупередженій оцінці економічних явищ. Процеси створення доданої вартості, формування структури економіки, обробної промисловості, умови інноваційної діяльності, технічний базис знаходяться у тісній залежності. Крім того, вони визначають рівень виробничої безпеки. Проте, досліджень, які ув'язували б економічні тенденції з позицій їх впливу на індикатори виробничої безпеки та перспективи структурної модернізації економіки, поки що недостатньо.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз модернізації як процесу дав експертам можливість виділити наступні етапи: I) модернізації, що здійснювалися до першої половини ХХ ст. і мали на меті промисловий прорив і суперництво з провідними країнами (Німеччина, США, Велика Британія); II) модернізація другої половини ХХ ст. — як процес вбудовування в світове господарство шляхом запозичення технологій, переважно західних (Японія, Південна Корея, Тайвань, Бразилія, Китай); III) сучасні модернізації — пришвидшений і ініційований державою процес перетворення країни у промислову державу, кінцева продукція якої стає конкурентоспроможною. Варто підкреслити, що на всіх етапах модернізація несе в собі революційні зміни, які мають характер комплексності, системності, масштабності. Глобалізована економіка робить серйозні виклики, коли успіхи одних країн підштовхують інших до змін. Тому модернізація відображає процес переборення тією чи іншою країною свого відставання від лідерів і, цілком логічним є те, що держава повинна спрямовувати і координувати такі дії [10, с. 41—43]. Не випадково категорія "модернізація" близька до сутності

поняття "економічний розвиток", що відображає сукупність процесів розвитку виробництва, зміни структури, підвищення продуктивності праці, мобілізації фінансових ресурсів, посилення дії інститутів.

Центральна складова поняття "економічний розвиток" — структура економіки. Вона відображає співвідношення між різними елементами економічної системи. Функціонуючи разом, вони мають забезпечувати відтворювальні, соціальні, галузеві, регіональні, зовнішньоекономічні пропорції суспільного розвитку. Варто звернути увагу, що економічне зростання країн Європи на пряму пов'язано із глибинними структурними зрушеннями, які створили основу для науково-технічного прогресу, а "стрибок" країн Південно-Східної Азії відбувся завдяки прискореному розвитку на сучасній науково-технічній галузей електроніки та машинобудування.

Визначальна роль у структурній характеристиці економіки належить галузевій структурі. Але за висновками фахівців Національного інституту стратегічних досліджень (далі НІСД) в Україні сформувалася неефективна структура економіки з високою ресурсно- та енергоємністю виробництва, надмірним екстенсивним розвитком добувної промисловості, відсталістю агропромислового сектора, низьким рівнем інноваційного виробництва, відсталим розвитком інфраструктури, відрваністю фінансового сектора від реальної економіки, неефективним функціонуванням секторів, що забезпечують соціальний розвиток. Крім того, високий рівень інтеграції економіки у сировинні ринки (металургія, транспортні послуги) на основі цінової конкуренції, а не конкурентної боротьби технологій і нововведень, є значним ризиком і робить економіку вразливою до будь-яких цінових шоків [21, с. 11]. Такі висновки НІСД наглядно підтверджуються зміною структури валової доданої вартості та різним внеском окремих галузей у її створення (табл. 1).

Динаміка формування валової доданої вартості свідчить, що з 1990 року знизився вклад промисловості майже на 10 відсоткових пункти (з 36 до 26,6%). Переробна промисловість при вкладі у додану вартість в 2006 році 23,1%, за результатами 2012 року знизилася свою частку до 14,9%. Будівництво теж зменшило свій вклад з 8,5% у 1990 році до 3,2% у 2012 році.

Разом з тим, сектор торгівлі, ремонту автомобілів та побутових виробів за цей період збільшив свою питому вагу майже в 4 рази. Слід підкреслити, що стрімко збільшується також сектор діяльності, що охоплює операції з нерухомим майном, орендою, інжинірингом, наданням послуг підприємцям. У 2012 році частка у доданій вартості зазначених двох секторів становила 29,8%, при тому, що промисловості — 26,6%.

Варто підкреслити, що нинішня структура валової доданої вартості йде в розріз із затвердженими в Україні пріоритетними напрямками інноваційної діяльності, що потенційно передбачають іншу структуру та учасників створення доданої вартості. У 2011 р. законом були затверджені стратегічні напрями впровадження інновацій на десять років. Це — освоєння нових технологій в частині: 1) впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; 2) високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування; 3) виробництва матеріалів, їх оброблення, створення індустрії нано-

Таблиця 1. Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності в Україні, %

	1990	1995	2001	2002	2004	2006	2008	2010	2011	2012
Сільське та лісове господарство, мисливство	25,5	14,9	16,3	14,6	11,9	8,6	7,9	8,7	9,9	9,2
Добувна промисловість	36,0	34,6	4,7	5,0	4,0	4,7	6,6	6,9	7,8	7,5
Переробна промисловість			19,7	20,1	20,5	23,1	20,1	16,6	14,9	14,9
Вироблення та розподілення електроенергії, газу й води			6,2	5,7	4,0	3,9	3,5	3,7	4,0	4,2
Будівництво	8,5	7,7	4,1	3,8	4,6	4,5	3,5	3,4	3,3	3,2
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів	4,5	5,9	12,4	12,2	13,1	14,5	15,9	17,3	18,2	18,1
Діяльність готелів та ресторанів	...	...	0,7	0,6	0,7	1,1	1,2	1,1	1,1	...
Діяльність транспорту та зв'язку	7,6	13,5	13,6	13,7	13,6	11,8	10,5	11,6	11,9	11,7
Фінансова діяльність	0,6	3,0	2,9	3,1	6,8	5,4	8,4	7,4	5,7	5,1
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг, надання послуг підприємцям	...	...	7,0	7,4	7,5	8,2	10,4	10,4	10,6	10,7
Державне управління	4,0	3,3	4,1	4,4	4,5	5,5	5,5	5,5	5,1	5,1
Освіта	3,3	5,7	5,0	5,4	5,2	5,5	5,3	5,8	5,5	6,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2,4	4,7	3,3	3,7	3,5	3,7	3,5	4,4	4,1	4,5
Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту	2,5	3,6	1,5	1,8	1,7	2,2	2,2	2,0	2,0	3,1*
Оплата послуг фінансових посередників	-0,2	-2,5	-1,6	-1,6	-1,6	-2,7	-4,4	-4,8	-4,1	-4,1
Усього за видами економічної діяльності	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

* Інші види економічної діяльності (рибальство, рибицтво, діяльність готелів та ресторанів, надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту).

Джерело: Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2002 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2003. — 478 с. — С. 199—200;

Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К.: НІСД, 2013. — 576 с. — С. 348;

Діяльність підприємств — суб'єктів підприємницької діяльності за 2008 рік / Державний комітет статистики України. — 2009. — 313 с. — С. 188—189;

Діяльність суб'єктів господарювання за 2011 рік / Державна служба статистики України. — 2012. — 467 с. — С. 190—191.

матеріалів та нанотехнологій; 4) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу; 5) впровадження нових технологій та обладнання для медичного обслуговування, фармацевтики; 6) застосування технологій більш чистого виробництва та охорони природи; 7) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки [1].

Визначені на державному рівні інноваційні пріоритети потенційно передбачають стрімкий розвиток обробної промисловості. Але порівняння структури обробної промисловості України із розвиненими країнами свідчить, що в нас сформувалася неефективна структура. З 1990 року в Україні частка машинобудування зменшилася у 2,6 рази, легкої промисловості — у 10 разів. На цьому фоні

зросла питома вага металургії та оброблення металу, добувної промисловості, виробництва та розподілення електроенергії, газу та води (табл. 2), що свідчить про суттєві диспропорції та залежність виробництва від сировинного попиту на зовнішньому ринку.

У структурі експорту частка машинобудування лише 14—18%. Основну частину експорту становлять товари низького ступеня переробки з незначною часткою доданої вартості, зокрема чорні метали та вироби з них, мінеральні продукти, продукція хімічної промисловості [19, с. 38]. Така структура не відповідає закономірностям змін у розвинених країнах, що спрямовані на зростання високотехнологічних, наукоємних виробництв обробної промисловості, телекомунікаційних послуг, а також соціально-орієнтованих галузей.

Структура обробної промисловості свідчить про те, що в Україні отримали розвиток низько технологічні галузі із застосуванням застарілих технологій. Наприклад, у чорній металургії частка мартенівської сталі складає близько 45% (у Росії — 20%), у Китаї — 7%. Тоді коли у розвинених країнах мартенівські печі вже не застосовуються. Значну

частину становлять галузі, що виробляють сировину. Близько 58% продукції припадає на нижчий — третій — технологічний уклад (виробництво будівельних матеріалів, чорну металургію, суднобудування, оброблення металу, легку деревообробну целюлозно-паперову промисловість. Водночас в обсязі випуску продукції вищі технологічні уклади — п'ятий і шостий — складають близько 4%. Причому шостий — технологічний — уклад, що визначає перспективи високотехнологічного розвитку країни, в нашій країні майже відсутній — менше 0,1% [21, с. 16—17].

Розподіл реалізованої промислової продукції по групах (сировинна, інвестиційна, товари широкого та тривалого використання) теж засвідчує слабо конкурентоспроможні позиції промисловості. Сировинна продук-

Таблиця 2. Структурні складові обробної промисловості, %

Галузі	Україна									Розвинені країни	Світ у цілому
	1985	1990	1995	2005	2007	2008	2009	2010	2011		
Машинобудування	28,4	30,7	16,1	12,7	13,7	13,3	10,6	10,9	11,6	45,3	35,9
Металургія та оброблення металу	12,6	11,0	21,8	22,1	22,0	22,0	17,6	18,8	18,1	4,2	5,8
Хімічна та нафтохімічна	6,1	6,0	7,4	6,4	6,1	6,1	6,0	5,9	6,7	13,3	13,2
Харчова	18,7	18,6	15,1	16,3	15,3	15,2	19,8	18,0	16,6	9,5	10,9
Легка	11,6	10,8	2,8	1,1	1,0	0,9	0,9	0,8	0,7	4,1	5,5
<i>Інформаційно</i>											
Добувна промисловість	7,3*	6,9*	7,0*	8,3	7,9	9,33	8,3	10,0	11,0	3-6*	7-8*
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	10,4	8,9	24,2	15,9	18,2	17,8	22,3	21,4	22,7	6,5	7,7

* Експертна оцінка.

Джерело: Статистичний щорічник України за 1996 рік / Державний комітет статистики України. — К.: Українська енциклопедія, 1997. — 618 с. — С. 115;

Діяльність підприємств — суб'єктів підприємницької діяльності за 2008 рік / Державний комітет статистики України. — 2009. — 313 с. — С. 188—189;

Діяльність суб'єктів господарювання за 2011 рік / Державна служба статистики України. — 2012. — 467 с. — С. 190—191; Гордієнко, В.О. Проблеми структурної перебудови економіки України [монографія]. — Дніпропетр. держ. акад., 2012. — 200 с. — С. 56.

Таблиця 3. Розподіл реалізованої промислової продукції по групах, %

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Сировинна продукція	67,5	66,7	67,0	66,5	67,4	64,2	66,9
Інвестиційна продукція	13,0	13,3	13,7	15,4	15,1	12,0	12,1
Товари широкого використання	18,2	18,7	17,9	16,8	16,3	22,5	19,8
Товари тривалого використання	1,3	1,3	1,4	1,3	1,2	1,3	1,2

Джерело: Промисловість України у 2007—2010 роках. Статистичний збірник. Державний комітет статистики України. — К., 2011. — 307 с. — С. 39.

ція в обсягах випуску та реалізації становить майже 70%, при тому, що виробництво товарів для споживчого ринку в Україні представлено незначними обсягами. Товари широкого використання складають менше 20%, а тривалого — менше 2% (табл. 3). За висновками експертів, специфіка відтворювальної структури, що характеризується низькою конкурентоспроможністю обробних галузей, веде до сировинного перекосу [24, с. 639].

Особливо предметно стан розвитку легкої промисловості характеризує виробництво окремих видів продукції на одну особу (табл. 4). Обсяги виробництва легкої промисловості такі, що не дають можливості забезпечити вітчизняним одягом громадян.

Слід звернути увагу, що визначаючи методологічні основи модернізації, А.Гриценко висловив думку, що

Таблиця 4. Виробництво в Україні окремих видів продукції легкої промисловості на одну особу

Товари	1985	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011
Тканини, кв.м.	22,8	23,3	3,3	1,4	2,4	2,4	1,9	1,9	1,9
Трикотажні вироби, шт.	6,3	6,8	0,5	0,3	0,6	0,5	0,4	0,5	0,6
Вироби панчішно-шкарпеткові, пар	7,6	8,5	2,3	0,8	1,2	1,3	1,3	1,7	2,0
Взуття, шт.	3,6	3,8	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,6	0,6

Джерело: Статистичний щорічник України за 1996 рік / Державний комітет статистики України. — К.: Українська енциклопедія, 1997. — 618 с. — С. 161;

Статистичний щорічник України за 2011 рік. Державна служба статистики України, 2013. — К.: ТОВ "Август Трейд". — 558 с. — С. 133.

на початкових етапах модернізації доцільно зосередитися на базових економічних проблемах домодернізаційного характеру (споживчі товари, харчування, житло тощо), вирішуючи їх на сучасному техніко-технологічному рівні. Це, на думку вченого, створить умови для поступального руху [7, с. 12]. Легка промисловість і є тією галуззю, у якій можна здійснювати модернізаційні зміни першочергово. За

висновками Ю.Кінзерського, потрібно значно розширювати виробництво готової продукції для внутрішнього споживання, орієнтувати вітчизняних виробників на завоювання позицій на внутрішньому ринку [9, с. 26].

Показники виробництва деяких видів продукції машинобудування для виробничого призначення у натуральних одиницях (табл. 5) також свідчать про поступову втрату промислового потенціалу. Якщо у 1990 році в Україні вироблялося понад 37 тис. металорізальних верстатів, то у 2012 — лише 108. Кувально-пресові машини та екскаватори були представлені десятками тисячами, проте в останні роки — це майже одиначне виробництво. Виробництво тракторів зі 106 тис. у 1990 році знизилося до 4—6 тис. Випуск вантажних автомобілів у 2009—2012 рр. не перевищував 5 тис., хоча у 1990 році був на рівні 27 тис. Автобусів при зносі у транспортній галузі понад 90% у 2009—2012 рр. вироблялося від 1,5 до 3,5 тис., у той час як у 1990 році — понад 12 тис. одиниць.

Оскільки наша економіка представлена в основному третім та четвертим технологічними укладами, академік А.Чухно наголошує, що для її

Таблиця 5. Виробництво в Україні окремих видів продукції машинобудування виробничого призначення, в натуральних одиницях

Вид продукції	1985	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Верстати металорізальні, шт	35000	37033	5966	1346	409	307	97	76	103	108
Кувалдно-пресові машини, шт.	9900	10858	1379	352	99	116	44	46	22	51
Екскаватори, шт.	10000	11162	2316	159	584	921	143	114	116	78
Трактори, шт.	13590	10622	1038	4034	5543	6339	1445	5189	6847	5280
Автомобілі вантажні	30400	27700	6500	...	14000	11800	2500	4900	3200	2900
Автобуси	14800	12600	2200	3500	4655	10188	1502	2723	3745	3594

Джерело: Статистичний щорічник України за 1996 рік / Державний комітет статистики України. — К.: Українська енциклопедія, 1997. — 618 с. — С. 137, 138;

Україна в цифрах, 2012. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. — К., 2013. — 249 с. — С. 72—73.

розвитку потрібні високі індустріальні технології [23, с. 6]. А це пріоритетний розвиток галузей обробної промисловості, наукових та науково-технічних робіт, впровадження сучасних технологій. За розрахунками експертів, частка інноваційних підприємств повинна становити не менше 25%, а інноваційної продукції необхідно випускати не менше 15% [9, с. 38].

Проте дані таблиці 6 свідчать про низьку інноваційну активність промислових підприємств. Якщо у 1995 році частка підприємств, що реально впровадили інновації, становила 22,9%, то у 2012 році — близько 12%. Згідно наказу Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 "Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України" в частині індикаторів та порогових значень стану науково-технологічної безпеки передбачено, що в Україні частка підприємств, що впроваджують інновації, в загальній кількості промислових підприємств, має становити не менше 50% [14]. Фактичні ж показники у чотири рази нижчі. Частка інноваційної продукції в загальних обсягах реалізованої продукції у різні роки становила від 3 до 6,5%, у той час, як питома вага інноваційної продукції в країнах ЄС досягла 60—70%, Південній Кореї та Японії — 65—67%, США — 78%.

Слід врахувати, що інноваційні процеси тісно пов'язані із виконанням наукових та науково-технічних робіт. Але їх обсяг в Україні відносно ВВП залишається дуже

низьким — 0,9% у 2010 році, у 2012 — 0,8%. Обмеженими є також обсяги фінансування. Хоча законодавством України передбачено фінансування науки на рівні 1,7% ВВП, реально коштів виділяється менше. Експерти вважають, що необхідно збільшити обсяги фінансування до 2—3% ВВП прикладом інших країн (витрати на науку в Швеції становлять 3,7%, Японії — 3,2%, США — 2,8% ВВП) [9, с. 38]. У Фінляндії, яка займає провідні позиції в світі по інноваціях, держава взяла на себе функцію ініціювання та активної участі у технологічній революції в країні [20, с. 68].

Отже, загальні результати інноваційної діяльності в Україні — не на високому рівні. І вони напряму залежать від структури економіки, попиту на інноваційну продукцію, стану техніко-технологічних розробок, обсягів фінансування наукових та науково-технічних робіт тощо.

Відомий російський вчений В.Сенчагов фактори посилення структурної деформації економіки, зниження інвестиційної та інноваційної активності називає у числі перших, що становлять загрозу економічної безпеки країни [25, с. 32]. Визначені в процесі нашого дослідження, згідно із методикою Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [14] індикатори виробничої безпеки та їх порівняння із пороговими критеріями показали, що по чотирьох основних показниках реальні значення нижчі, ніж передбачено. Найбільш небезпечним є мала частка машинобудування у загальних обсягах промислового виробництва (табл. 7). Якщо у 1990 році його частка була на рівні 30,7%, то з 1995 року почала стрімко зменшуватися, і за даними 2009—2011 років вже становила близько 12%. Також справжньою загрозою для економіки є високий знос основних засобів. Строк експлуатації обладнання становить 20—40 років (за максимально ефективною норми 9 років) [2, с.

97]. Підприємства застосовують застаріле обладнання і технології. Згідно опитування 41% підприємств Росії використовують старі радянські фонди, 44% — модернізовані радянські фонди, 29% — імпортне обладнання [4, с. 20].

До показників виробничої безпеки, окрім зазначених у таблиці 7, включені ще індикатори матеріалоємності та фондомісткості промислової продукції. В Україні зазначені показники теж не відповідають

Таблиця 6. Інноваційна діяльність промислових підприємств України

	1990	1995	2001	2004	2005	2009	2010	2011	2012
Частка промислових підприємств, що займалися інноваціями (% до загальної кількості обстежених)	...	25,4	16,5	13,7	11,9	12,8	13,8	16,2	17,4
Частка підприємств, які впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств	...	22,9	14,3	10,0	8,2	10,7	11,5	12,8	11,7*
Впроваджено нових технологічних процесів	7303	2936	1421	1727	1808	1893	2043	2510	2188
Впроваджено інноваційних видів продукції, од.	13790	11472	19484	3978	3152	2685	2408	3238	3403
Частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції, %	...	...	6,8	5,8	6,5	4,8	3,8	3,8	3,3

* Попередні дані.

Джерело: Статистичний щорічник України за 1996 рік / Державний комітет статистики України. — К.: Українська енциклопедія, 1997. — 618 с. — С. 125, 126, 130;

Федулова Л.І. Інноваційний вектор розвитку промисловості України // Економіка України. — 2013. — № 4. — С. 17, 19;

Україна в цифрах, 2012. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. — К., 2013. — 249 с. — С. 163.

Таблиця 7. Індикатори та порогові критерії показників виробничої безпеки України

Індикатор, одиниця виміру	Порогові значення	1985	1990	1995	2001	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Частка у промисловому виробництві обробної промисловості, %	не менше 70	83*	85*	75,8*	65,5	75,8	72,9	69,4	68,6	66,3	67,7
Частка у промисловому виробництві машинобудування, %	не менше 20	28,4	30,7	16,1	10,2	12,7	13,3	10,6	10,9	11,6	11,2
Індекс реального промислового виробництва, % до 1990 року	не менше 100	...	100,0	52,0	66,0	94,9	107,7	84,1	93,5	100,6	98,8
Ступінь зносу основних засобів у промисловості, %	не більше 35	...	49,7	48,8	51,9	57,9	58,0	61,8	63,0	...	...

* Експертна оцінка.

Джерело: наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 "Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України;

Статистичний щорічник України за 1996 рік / Державний комітет статистики України. — К.: Українська енциклопедія, 1997. — 618 с. — 113, 115;

Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2002 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2003. — 478 с. — С. 269;

Діяльність підприємств — суб'єктів підприємницької діяльності за 2008 рік / Державний комітет статистики України. — 2009. — 313 с. — С. 188—189;

Діяльність суб'єктів господарювання за 2011 рік / Державна служба статистики України. — 2012. — 467 с. — С. 190—191.

Статистична інформація "Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності за 2012 рік" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця 8. Місце України у The Global Competiveness Index

	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013
Місце України за Індексом глобальної конкурентоспроможності	72	82	89	82	73
<i>За субіндексами:</i>					
— інститути	115	120	134	131	132
— інфраструктура	79	78	68	71	65
— макроекономічні умови	91	106	132	112	90
— охорона здоров'я та базова освіта	60	68	67	74	62
— вища освіта та підвищення кваліфікації	43	46	46	51	47
— ефективність товарних ринків	103	109	129	129	117
— ефективність ринку праці	54	49	54	61	62
— розвиток фінансових ринків	85	106	119	116	114
— технологічна готовність	65	80	83	82	81
— розмір ринку	31	29	38	38	38
— досконалість бізнесу	80	91	100	103	91
— інновації	52	62	63	74	71

Джерело: Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К.: НІСД, 2013. — 576 с. — С. 47.

нормам виробничої безпеки. Фахівці НІСД звертають увагу на те, що суттєвою проблемою є висока матеріаломісткість виробництва, що обумовлено низьким технологічним рівнем виробництва, високими цінами на сировину, паливно-енергетичні ресурси, відсутність ефективного ресурсозбереження. Українська економіка характеризується також надто високим рівнем енергоспоживності ВВП. Цей показник є одним із найвищих серед країн світу (у 3, 8 рази вищий, ніж у країнах ЄС — 27; у 3,2 разу — ніж у Польщі; у 1,4 разу — ніж у Росії [21, с. 10].

Унаслідок неефективної структури економіки, нерозвиненості внутрішнього ринку, об'єктів інфраструктури, технологічної відсталості, низької інноваційної активності, залежності від експорту, який диктується світовим попитом на сировину тощо, Україна займає невисокі позиції за Індексом глобальної конкурентоспроможності (табл. 8).

Як свідчать дані таблиці 8, Україна за підсумками 2012 року займає дуже різні позиції по субіндексах конкурентоспроможності. Найпрестижніше 47 місце — вища освіта та підвищення класифікації. З огляду на територію та потенційний споживчий попит, Україна зайняла 38 місце по показнику "розмір ринку", але водночас 117 місце по ефективності товарних ринків. По критеріях "інновації" та "технологічна готовність" — на 71 та 81 позиціях. Низькі місця по показниках "макроекономічні умови" (90), "досконалість бізнесу" (91), "розвиток фінансових ринків" (114), свідчать про слабку інституційну структуру та неефективне інституційне середовище. Як наслідок найнижче місце Україна зайняла саме по субіндексу "інститути" (132). Така оцінка ще раз підтверджує, що в Україні має бути проведена комплексна модернізація, що включає структурно-технологічні зміни національної економіки,

створення ефективної інституційної структури та розбудову оптимального інституційного середовища. Варто звернути увагу, що Г.ж.Колодко запропонував будувати парадигму суспільного розвитку у вигляді трикутника: "цінності — інститути — політика" [11]. У Росії проголошена стратегія модернізації під егідою — інститути, інновації, інвестиції, інфраструктура [17]. Це у комплексі і визначає сутність модернізаційних змін.

ВИСНОВКИ ТА НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Тенденції, проаналізовані в даному дослідженні, підтвердили висновки НІСД, що в Україні необхідно змінити основну секторальну структуру відповідно до перспективних оцінок економічного потенціалу держави і тенденцій світового економічного розвитку; провести технологічну модернізацію промислового виробництва та інфраструктури; забезпечити розвиток інвестиційних процесів на основі всебічної фінансової, інституційної, організаційної державної підтримки; сприяти розширенню споживчого попиту та внутрішнього ринку; підвищити ефективність базових інститутів ринкової економіки

(управління державною власністю, товарних і фінансових ринків, інноваційних і інвестиційних механізмів державного регулювання) [21, с. 76—79]. Ці пріоритети означають, що мають бути сформовані механізми розбудови інституційної структури, яка включає впорядкований набір інститутів, що формуються в межах економічної системи координації господарської діяльності, створюють матриці економічної поведінки, визначають механізми підтримки та обмеження для господарюючих суб'єктів [3, с. 9]. Крім того, для здійснення модернізації потрібно сформувати оптимальне інституційне середовище, яке, за висловленням І.Вініченка, включає не лише комплекс інститутів, а й систему організацій, що виступають головними агентами інституційних змін.

Важливою проблемою є також забезпечення структурної модернізації необхідними фінансовими ресурсами. Потенційні джерела необхідно акумулювати в усіх секторах: фінансових та нефінансових корпораціях, державному управлінні, домашніх господарствах, некомерційних організаціях для їх подальшої консолідації та концентрації на перспективних напрямках розвитку держави. Вагома роль належить процесу перетворення заощаджень у реальні інвестиції. Консолідація і концентрація заощаджень та інвестицій у ключових галузях може дати поштовх для економічного розвитку і якісної зміни всієї економічної системи. На теоретико-методологічних розробках зазначених питань доцільно сконцентрувати свої зусилля науковцям.

Література:

1. Закон України від 8.09.2011 № 3715 "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.Zakon1.Rada.gov.ua>
2. Анпілогова Ж.Д. Промисловий комплекс України: стан та перспективи модернізації / Ж.Д. Анпілогова // Економіка та держава. — 2012. — № 7. — С. 96—98.
3. Вініченко І.І. Роль та значення інститутів у формуванні конкурентних відносин / І.І. Вініченко // Економіка та держава. — 2012. — № 5. — С. 8—10.
4. Галачієва С.В. Формирование стратегии инновационного развития промышленных предприятий в условиях модернизации экономики / С.В. Галачієва, А.И. Душкин // TERRA ECONOMICUS. — 2013. Том 11. — № 1. Часть 2. — С. 18—20.
5. Геєць В. Інноваційна модернізація національного господарства: інститути, обмеження, ресурси / В. Геєць, В. Семиноженко, М. Згуровський, М. Присяжнюк // Економіст. — 2011. — № 3. — С. 4—6.
6. Гордієнко, В.О. Проблеми структурної перебудови економіки України: [монографія] / О.В. Гордієнко. — Дніпропетр. держ. акад., 2012. — 200 с.
7. Гриценко А.А. Методологічні основи модернізації України / А.А. Гриценко // Економіка України. — 2011. — № 2. — С. 4—12.
8. Даниленко А.І. Удосконалення моделі управління економікою та фінансові механізми її реалізації / А.І. Даниленко // Економіка України. — 2013. — № 5. — С. 4—29.
9. Кінзерський Ю.В. До засад стратегії та політики розвитку промисловості / Ю.В. Кінзерський // Економіка України. — 2013. — № 4. — С. 24—43.
10. Коврыжко В.В. Экономическая модернизация трансформирующихся экономик / В.В. Коврыжко //

Journal of Economic Regulation ("Вопросы регулирования экономики"). — 2010. — Том 1. — № 1. — С. 39—46.

11. Колодко Дж. Від ідеології неолібералізму до нового прагматизму / Дж. Колодко // Економіка України. — 2010. — № 9. — С. 4—11.
12. Мамалуй О.О. Про зміст механізму модернізації української економіки / О.О. Мамалуй // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право. — 36. наук. праць. — 2010. — № 3. — С. 27—34.
13. Модернізація України — наш стратегічний вибір. Послання Президента України до Верховної Ради України у 2011 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://president.gov.ua>
14. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 "Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.Zakon1.Rada.gov.ua>
15. Національні рахунки України за 2011 рік. Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. — К., 2013. — 165 с.
16. Онищенко В. Модернізація як імператив розвитку України / В. Онищенко // Економіка України. — 2011. — № 7. — С. 4—13.
17. Послание Президента РФ Федеральному Собранию Российской Федерации от 30 ноября 2010 г. / Д.А. Медведев. — Режим доступа: <http://www.rg.ru/2010/11/30/poslanie-tekst.html>
18. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році. Послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://president.gov.ua>
19. Радзівєвська С.О. Сучасний стан та шляхи підвищення конкурентоспроможності економіки України / С.О. Радзівєвська // Економіка та держава. — 2012. — № 2. — С. 35—38.
20. Скиба М.В. Інверсія регулюючої функції держави в умовах формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки / М.В. Скиба // Стратегічні пріоритети. — 2011. — № 1 (18). — С. 65—73.
21. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська [та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2012. — 104 с.
22. Федулова Л.І. Інноваційний вектор розвитку промисловості України / Л.І. Федулова // Економіка України. — 2013. — № 4. — С. 15—23; № 5. — С. 30—37.
23. Чухно А.А. Модернізація економіки та економічна теорія / А.А. Чухно // Економіка України. — 2012. — № 9. — С. 4—12.
24. Шмырова Н.В. Модернизация российской экономики и основные пути ее осуществления в современный период / Н.В. Шмырова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Экономические науки, 2010. — № 3. — С. 639—643.
25. Экономическая безопасность. Производство — Финансы — Банки / А.Н. Архипов [и др.]; ред. В.К. Сенчагов; РАН, Институт экономики. Центр финансово-банковских исследований, Российская академия естественных наук. Секция "Проблем макроэкономики и социального рыночного хозяйства". — М.: ЗАО "Финстатинформ", 1998. — 622 с.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2013 р.